

Mostovi

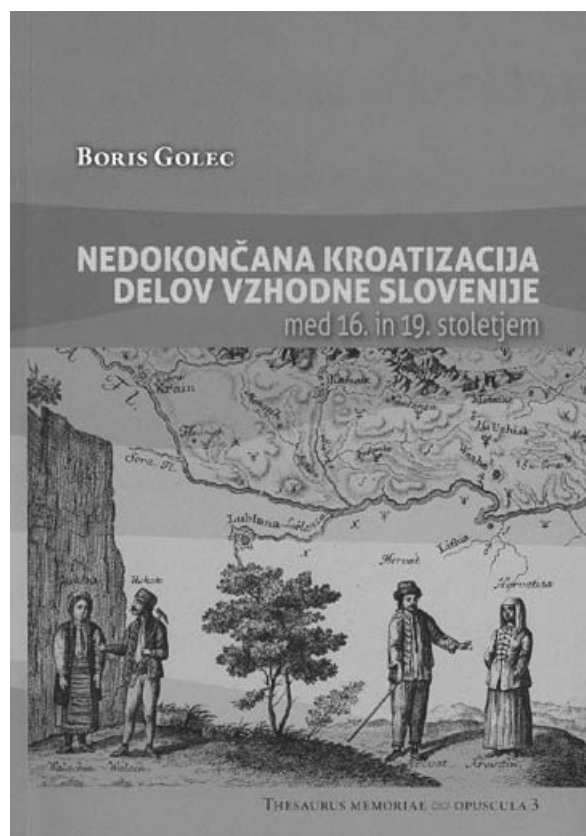
Boris Golec, **Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem: po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji**. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2012. 174 strani. (Thesaurus memoriae, Opuscula; 3)

Delo zgodovinarja Borisa Golca, ki je sicer izšlo v času iskanja in (i)zbiranja argumentov, ki jih bo Slovenija predstavila in ponudila v arbitražnem postopku za določitev meje s Hrvaško, je majhno¹ zgolj po obsegu. Avtor se je na manj kakor 200 straneh namreč spopadel s kar 185 različnimi viri in bibliografskimi enotami, s katerimi skuša bralcu predstaviti sledi hrvaškega jezikovnega in etničnega imena v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji.

Zanimalo ga je, kaj je v teh obmejnih slovenskih pokrajinah v času med koncem 16. in začetkom 19. stoletja spodbudilo (samo)označevanje prebivalstva in jezika kot hrvaška. Ugotovil je, da je šlo pri tem (samo)opredeljevanju za proces kroatizacije »slovenskega« ime na prebivalstva in jezika v tedanji Slavoniji (zdajšnji kajkavski severozahodni Hrvaški), ki je pljusnil tudi preko današnje državne meje. Skupni vsem naštetim pokrajinam pa so bili intenzivni stiki s hrvaškimi sosedi, kleriki in drugi izobraženci, ki so se šolali na hrvaških šolah, ter na drugi strani pomanjkanje stikov s slovenskim zaledjem.

S »hrvaškostjo« Bele krajine je imel opraviti že Valvasor, ki pa je »naše« Hrvate (Belokranjce) iz nekdanje Slovenske marke razen po politični pripadnosti povsem enačil s čežkolpskimi »pravimi« Hrvati. (Samo)opredeljevanje za Hrvate se je tod pojavilo že v 40. letih 17. stoletja. Pomembno vlogo so v Beli krajini poleg jezikovne sorodnosti in odprtosti za vplive z vzhoda odigrali tudi duhovniki, ki so do 20. let 18. stoletja študirali in prejeli posvečenje v Zagrebu in Senju ter šele kasneje v Vidmu, belokranjski študentje pa so se za Hrvate opredeljevali tudi na dunajski in graški univerzi, kamor so pogosto odšli po šolanju na zagrebški gimnaziji. Dodaten impulz hrvatizaciji so dale hrvaške plemiške rodbine (Erdödy, Frankopan, Lenkovič), ki so imele tu svoja posestva. Prelom s hrvaškim (samo)označevanjem je prinesla šele upravna navezava novomeškega političnega okrožja na Kranjsko sredi 18. stoletja.

¹ Opusculum (lat.) – kratko (literarno, glasbeno) delo.

Valvasor je za Hrvate »naredil« tudi Kostelce. Čeprav prebivalci tega žepa med kočevskim in hrvaškim naselitvenim otokom do 16. in 17. stoletja niso pripadali kakemu hrvaškemu fevdalcu, so negovali intenzivne stike s čežkolpskimi sosedi, svoje pa so tudi tu dodali hrvaški ali tamkaj šolani kleriki.

Malo raziskano je bilo doslej hrvaško (samo)opredeljevanje v Prekmurju, ki je dokumentirano od sredine 17. stoletja dalje, krivdo za to pa gre iskati v pomanjkanju in razpršenosti virov, saj je majhna pokrajina pred novo škofijsko razmejitvijo (1777) in po njej spadala v kar tri rimskokatoliške škofije (najprej v dve – Győr in Zagreb, nato v tretjo – Sombotel). Slovenski lingvo- in etnonim je bil tu seveda precej starejši od hrvaškega in je po več kakor stoletnem sobivanju tudi prevladal, čeprav so prekmurski Slovenci živeli na ozemlju med avtohtonimi kajkavci, ki so prevzeli hrvaški etnonim in lingvonim, in priseljenimi Gradiščanskimi Hrvati (čakavci). Poleg nastanka sombotelske škofije (1777) in s tem poenotenja cerkvenega okvira prekmurskih katoličanov je svoje k prevladi slovenskega dodal nastanek prekmurske (cerkvene) književnosti. Zanimivo je dejstvo, da so bili do hrvaškega (samo)opredeljevanja bolj kritični evangeličani kakor pa katoliki.

V 18. stoletju je bilo hrvaško ime precej razširjeno tudi v Prlekiji, kar je avtor povzel predvsem po objavi

vizitacij salzburškega arhidiakonata iz šestdesetih let, sicer pa je v pokrajini prvič dokumentirano v začetku istega stoletja. Precej je k temu pripomoglo dejstvo, da so številni prleški ali tam službujoči izobraženci (duhovniki, učitelji) izhajali z varaždinske jezuitske gimnazije, ki je bila za Prlekijo zelo dostopno in pomembno kulturno središče. V Prlekiji je ostalo hrvaško (samo)opredeljevanje vedno zgolj na jezikovni ravni – sicer pa so se Prleki imeli za Štajerce, zato je bilo tovrstnega hrvaškega opredeljevanja konec z njihovim odmikom od hrvaških izobraževalnih in kulturnih središč in z oblikovanjem lastnega vzhodnoštajerskega knjižnega jezika.

Skupaj z avtorjem lahko povzamemo, da se je hrvaško (samo)opredeljevanje najmočneje zasidralo v Beli krajini, ki je v 16. stoletju doživela tudi močne migracijske tokove z jugovzhoda, močno – a nekoliko manj, se je hrvaško opredeljevanje obdržalo tudi v Kostelu, kjer se je sicer pojavilo najbolj zgodaj (že konec 16.

stoletja); v Prekmurju je bilo sprejemanje hrvaškega (samo)opredeljevanja odvisno od cerkvenoupravne in verske delitve, medtem ko je bilo tovrstno opredeljevanje v Prlekiji vezano izključno na jezik.

Pojav je izzvenel do konca 18. oziroma do začetka 19. stoletja, ker je umanjala vključitev teh pokrajin v hrvaški politični okvir, posamezni Slovenci iz teh območij pa so kljub temu puščali sledi v hrvaškem in širšem južnoslovanskem kulturnem prostoru (S. Vraz, O. Župančič, N. Županič).

Knjiga Borisa Golca dokazuje, da tehtnosti znanstvenih del ne presojamo po njihovi obsežnosti, priča pa tudi o tem, da smo se Slovenci sposobni zazreti v zrcalo in se soočiti s svojo preteklostjo neobremenjeni – dokaz o tem z druge strani (»slovenskost« Slavonije) še čakamo... Še dolgo?

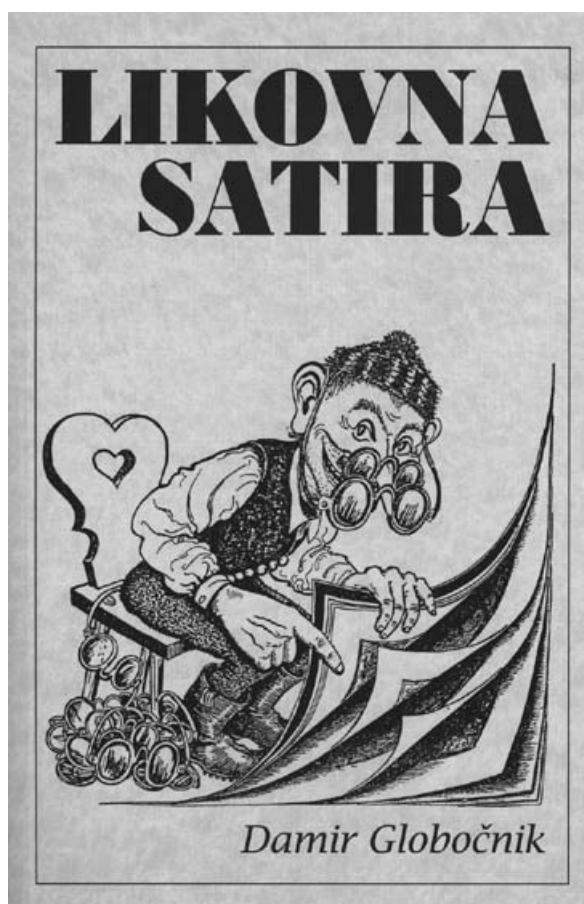
Aleksander Žižek

Meh za smeh

Damir Globočnik, **Likovna satira: poglavja o karikaturi v slovenskih satiričnih listih**. Ljubljana: Revija SRP / Svoboda, resnica, pogum/, 2013. 303 strani.

Priznani slovenski raziskovalec zgodovine satiričnega tiska in karikature Damjan Globočnik nam v svoji zadnji knjigi predstavlja pregled slovenske tiskane satire od začetkov v letu 1869 do prvih desetletij po drugi svetovni vojni. Snov je razdelil v 38 poglavij, knjigo pa sestavlja 11 novih poglavij (razprav), nekaj starejših člankov in nekaj člankov iz revije SRP.

Z začetki slovenskega satiričnega tiska (*Brencelj*, *Jurij s pušo*) v zadnji tretjini 19. stoletja smo Slovenci dobili še eno potrditev kot omikan narod, v nekaj manj kot sto letih pa se je pred bralci znašlo še precej bolj ali manj uspešnih predstavnikov tovrstnega tiska. Prva znanilca dobe sta bila že omenjeni ljubljanski *Brencelj*, ki ga je urejal Jakob Alešovec in *Juri s pušo*, ki je v letih 1869-1870 pod uredništvom Gašparja Henrika Martelanca izhajal v Trstu. *Brencelj* je bil v začetku kronist političnih razmer, ki jih je opisoval s staroslovenskega stališča. Bičal je nemškutarstvo (Dežman, Klun) in se zabaval z opredeljevanjem ljudi po basnoslovnih značilnostih živali iz njihovih priimkov. V slovenski satirični tisk je *Brencelj* uvedel slikanice – ilustrirane pesmi oziroma zgodbe. Čeprav so bili satirični listi ponavadi

namenjeni meščanstvu, je bil *Brencelj* svojevrstna izjema, saj so ga brali na deželi in je bil blizu Bleiweisovim *Novicam*. Trst, ki je nudil dom drugemu satiričnemu